

Däderöns historia

Norra delen av Ön Mörkö i Mörköfjärden utgjordes tidigare av en särskild ö, Däderön. Denna norra udde av Mörkön tillhör nu Ytter-Järna socken i Öknebo härad. Socknens namn finnes i Vårfruberga klostrets jordebok, som bevarats genom flera avskrivningar av ett original troligen från 1100-talets slut, under formen "Jn gernum". Från år 1291 har man exempel på att namnet numera löd "in giernum". Från början av 1300-talet finnes bevis för att de två Järnasocknarna åtskiljas med namnen "utreiæ rna" /1327/ och "övræ Gye rnum" /1353/. Namnet innehåller troligtvis ett ursprungligt inbyggarnamn "Gæ rnar" av "Garn". Det sistnämnda betydde ursprungligen tarm eller sträng och var ett vanligt namn på långsträckta vattendrag eller holmar. Det är troligen den långa Mörköfjärden, som givit upphov till sockennamnet.

Stora delar av den kultiverade delen av socknen ligga lågt och stodo därför ännu under stenålderstiden under vatten, varför inga större stenåldersfynd ha gjorts. Några bronsåldersföremål ha ej hittats, fastän en del gravrösen äro kända, som kunna vara från bronsålderstid. Från senare delen av järnåldern finnas talrika lämningar. Tre arabiska silvermynt ha hittats på Däderön, och gravfält finnas på flera ställen, bl.a. Däderö.

Runstenar finnas sex stycken. En av dessa runstenar är intressant bl.a. för att den är ett av de bevis man har för att runstenarna i Sverige varit målade. På stenen står nämligen "... Esbjörn ristade och Ulv målade..."

Ett nu synligt bevis för att Däderön varit bebyggd åtminstone så tidigt som på 1000-talet har man i de talrika gravar, som finnas på ön och troligtvis äro från denna tid. De ligga samlade på en äng på den forna öns västra sida och äro av flera olika slag. Där finnas vanliga runda stensättningar, tresidiga stensättningar, endast högar med den för gravar typiska gropen i mitten samt ett par skeppssättningar.

På de högsta, mellersta delarna av Däderön har troligtvis den första bebyggelsen funnits - nära gravfältet. Ett skäl för detta är förutom gravarnas förekomst öns höjdförhållanden. Tvärs över ön sträcker sig en rullstensås. Om man bortser från denna är ön ganska flack.

Om södermanlänningarnas andre apostel, Botvid, och hans missionsverksamhet i östra Södermanland, bl.a. Mörkö, berättas följande. - Botvid var född på Södertörn av hedniska föräldrar och for som ung till England och tillbringade där ett halvt år hos en präst. Denne präst bemötte Botvid med sådan kärlek och gästfrihet, att Botvid, när prästen predikade, förstod att hans kärlek och nitälskan flödade ut från den Herre han tjänade. Botvid blev kristen och döpt, övergav köpenskapen och drömmen om rikedom och återvände till sin hembygd som missionär. Han var from och frimodig och arbetade med stort nit på att kristna sin hemtrakts folk, men hans verksamhetstid blev kort. Den fromme Botvid hade nämligen friköpt en vendisk krigsfånge ur trälldom och undervisat honom i den kristna tron, i hopp om att denne fånge skulle få en lika brinnande önskan att missionera i sin hembygd, som Botvid själv hade. Men den friköpte fången gäldade Botvids kärleksgärning med att mörda honom. Detta skedde på Rogö i Mälaren 1120. Legendan förmäler, att när Botvids släktingar seglade omkring för att söka honom en vit fågel satte sig på framstammen av båten och liksom lotsade dem till det ställe, där martyren låg i sitt blod som en lycklig övervinnare. Hans lekamen jordades först i Julita men flyttades sedan till hans fädernegård. Över graven lät sedan en av hans bröder bygga en kyrka, som kallades Botkyrka. Botvid ärades efter sin död som helgon, och många sägner förtäljas om honom. Här nedan återgives en sådan i versform.

På Mörkön där bodde i fordomtid
En jätte av ledaste sinne;
Av klippor han byggt sig en håla så vid
Och drev sina funder därinne;
Mot kristet blod var han vrång och vred,
Och ingen visste ett gott besked
Om honom i människors minne.

Då kom där sänkt Botvid till Hölö strand
Med kors och de heliga tingen;
Bland folket han trädde med signande hand
På vallen vid domareringen;
Han talade väldigt, hans stämma var stark
Och väckte upp eko i skog och mark,
Men predikstol hade han ingen.

Då ville han bygga en kyrka av sten,
 Ett tempel åt himmelens Herre,
 Men jätten med klippblock var heller ej sen,
 Han slungade större och smärre;
 Och havet sig hävde och stormen låg på,
 Och hastigt där flydde båd stora och små -
 Och kyrkan blev obbyggd desevärre.

Då glädde sig jätten och log i sitt skägg:
 "Kom, Kriste, och pröva min styrka!
 Din munk skall få döpa min ättelägg,
 Om först han kan bygga en kyrka.
 När salt bliver sött, när mörker blir dag,
 När jätten blir dvärg, då kommer ock jag
 Med böner och blot att dig dyrka!"

Och Botvid han hörde de hädiska ord
 Och bad i den stormiga natten:
 "O, Kriste, mig giv på den syndiga jord
 Den rätta, den himmelska skatten,
 Ett tecken, som leder de arma till dig,
 Och när de förmakta på villande stig,
 En källa med springande vatten!"

Och stormen låg stilla och sov under ö,
 Och himmelens stjärnor sig tände,
 Och källan sprang upp ur den salta sjö
 Att avtvå allt syndaelände; -
 Men djupt uti hålan, där jätten satt,
 Än suckar det tungt i den mörka natt,
 Det suckar till världens ände.

I närvarande tid är Däderö uppdelad på tre olika gårdar, nämligen Engsholm, Däderö och Däderögård. - En fråga av intresse är vilken av dessa gårdar, som är den äldsta. Däderö ligger på sydslutningen av rullstensåsen, i närheten av det gamla gravfältet. Denna gård kallas i Gamla handlingar Däderö II. Byggnaderna till det nuv. Däderögård uppfördes troligen på 1800-talet, men gården har utvecklats ur en annan, nämligen Däderö I. Däderögårdarna I och II äro kända sedan slutet av 1500-talet, då dessa, liksom även Engsholm, ägdes av ätten Banér. De två gårdarna med samma namn lågo, innan man ändrade namnet på Däderö I till Däderögård och lät bygga upp dess byggnader längre söderut, alldeles intill varandra på det nuvarande Däderös plats. Ofta kallades gårdarna gemensamt för Däderö by.

I skatte_längden från 1500-talet kallas Engsholm och Borghaga, en numera försvunnen gård, för torpställen. Först i slutet av samma århundrade el. möjligtvis i början av 1600-talet blir Engsholm frälsehemman. Borghaga är det med säkerhet 1629.

Att alla dessa gårdar tillhörde en adelssläkt var inget ovanligt. Särskilt under Erik XIV:s, Johan III:s och och drottning Kristinas regeringstider ökade adelns jordegendomar enormt. Efter Kristinas regering innehade adeln inte mindre än 72% av Sveriges jord. Omkring år 1570 ägde fyra av de högadliga ätterna i Sverige 500-600 hemman vardera. Denna siffra låter en ju förstå, att många frälsehemman kanske mycket sällan eller nästan aldrig fingo några besök av den verkliga ägaren, utan jorden måste helt och hållet skötas av brukare.

Ägare till Däderögdarna, Engsholm och Borghaga från 1500-talets
mitt till 1692.

1. Peder Axelsson Banér /f. 1540? d. 1565 og./
Ärvdes av brodern.
 2. Sten Axelsson Banér /f. 1546 d. 1600/
Sten Banér hörde, liksom brodern Gustaf Banér, till de fyra, som
avrättades i Linköping år 1600.
- Däderögdarna förlänades efter Sten Banérs avrättning till
3. kapten Erik Eriksson
 4. En son till Christina Sture av Hörningsholm och Gustaf Banér /broder
till ovannämnda Peder och Sten Banér/ var under det dansk-svenska
kriget med och räddade Gustaf II Adolfs liv 1612, då isen brast
under kungen på Vittsjön i Skåne. Denne Peder Banér fick av kungen
som belöning flera gods, och det är möjligt att till dessa just hörde
Däderögdarna, Engsholm och Borghaga, vilka hans farbroder Sten
Banér förlorat genom Linköpings blodbad.
 5. Till Christina Svantesdotter Sture av Hörningsholm /f. 1559 d. 1619/,
änka efter Gustaf Banér /f. 1547 d. 1600 i Linköpings blodbad/
återställdes gårdarna 1613.

Det är just om Christina Sture och Gustaf Banér som Snoilskys dikt
Djursholm i Svenska Bilder handlar. Dikten talar om hur Christina Sture
får ta emot sin makes lik efter Linköpings blodbad.

" Så vänder han hem till sin fäderneborg
Från hårda öden;
Av rättarsvärdet på Linköpings torg
Gjord fri i döden.
Att stöda en vacklande krona
I delo med tiden han stred -
Sin trohet, sitt misstag att sona,
Den slagne sitt huvud lagt ned.

Med faderlösa, tio i tal,
På armen den sista,
Ledsagar Christina till sorgklädd sal
Den älskades kista.
Sen Danderyds gravvalv sig slutit
Kring stoftet en dag eller två,
Från godset, den döde förbrutit,
Med barnen vid hand skall hon gå."

6. Christina Sture ärvdes av dottern Märta Banér /f. 1593 d. 1638/ g. 1617
med riksrådet Lars Eriksson Sparre /f. 1590 d. 1644/ i hans första
gifte
7. Märta Banér ärvdes av sonen friherre Gustaf Larsson Sparre /f. 1627
d. 1689/ gift 1659 med Beata Åkesdotter Natt och Dag /f. 1630 d. 1701/
8. Gustaf Larsson Sparre ärvdes av dottern Elsa Sparre /f. 1664 d. 1731/
gift med Gabriel Oxenstierna.

1692 reducerades Däderögdarna, Engsholm och Borghaga till Kronan.
Engsholm jämte Borghaga, tillsammans utgörande två hela mantal,
anslogs till boställe åt översten vid adelsfaneregementet.

I och med denna reduktion, som igångsattes av Karl XI, togs det
första betydande steget för att förhindra att den mesta jorden samlades

hos ett stånd, hos adeln. Som tidigare nämnts ägde bönderna före reduktionen inte så stor del av Sveriges jord, men nu ökades deras jordbesittningar så småningom. I modern tid har det återuppkommit en svårighet för den jordbrukande befolkningen. Alltför många gårdar ha nämligen inköpts av kapitalstarka köpmän och andra, som kanske mindre intressera sig för gårdens skötsel och kulturella arv än för sin egen penningdrivning. På senare år har man också försökt att genom lag skydda jorden åt lantbrukarna.

Engsholm efter 1692

Adelsfaneregementets siste chef innehade Engsholm 1801-09. Därefter utarrenderades godset av Kronan. 1719 brändes gården av ryssarna, men återuppbyggdes. Ödelades åter 1912 av våld och såldes då av Kronan till dir. Philip Wersén, vilken 1924 sålde godset till doktor Torsten Amundson. Från 1940 äges Engsholm av ryttmästare A.A.Å. Orrenius.

/Säteriet Engsholms ägor utgöra 108 ha åker samt 53 ha skog./

Dåderögårds historia

Som tidigare nämnts har Dåderögård utvecklats ur Dåderö I, och det var troligen på 1800-talet, som Dåderögård uppkom. Omkring 1850 blev Karl Johan Hierta ägare till denna gård. Hans dotter, fröken A.K. Hierta, ärvde gården och innehade den till sin död 1926. Enligt fröken Hiertas testamente skulle gården efter hennes död disponeras av hennes sällskapsdam, så länge denna levde, och sedan tillfalla en stiftelse för gamla adelsdamer. Gården såldes emellertid, sedan fröken Hiertas sällskapsdam dött, och köptes 1946 av ägaren till Engsholms säteri.

/Ågorna utgöra: 50 ha åker samt 45 ha skog/

Dåderö II:s historia efter 1692

Dåderö II förblir kronohemman till 1717, då gården löses till skattehemman av Sven Liungquist. Protokollet från denna händelse har i domböckerna följande lydelse: "...uplästes Bokhållare Wälb^{de} Sven Liungquists hos Högwälborne H. Landshöfdingen Germund Cederhielm ingifne ansökan, att honom måtte förunnas emot ett skiäligt wärdie få lösa jorden av Cronohemmanet Dåderö i Järna Sⁿ till skatte, därföre kiöpeskillingen i Ränteriet straxt insätts skall..."

1730 kommer Dåderö att ägas av Johan Schults, som var gift med Sven Liungquists dotter.

Genom giftermål och arv blev kronobefallningsman D. Müller ägare av gården 1758, men gården säljes då denne dör 1820 av hans sterbhus till ing. Enagrius.

1824 säljer ing. Enagrius Dåderö till Anna Brita Nyström, änka efter Erik Ersson Åström.

1841 får Carl Erik Åström gården dels genom arv, dels genom köp. Dennes änka, Sofia Melin, brukar gården 1858-63.

Hon ärves av Carl Adolf Åström, som äger gården 1863-1887. /Carl Adolf var gift med Charlotta Welin, som kom till Mörkö som barnmorska./

Efter Carl Adolf Åströms död innehas gården av dennes sterbhus och arrenderas 1887-97 av O. August Helgstrand /gift med Karolina Helgstrand, dotter till Carl Adolf och Charlotta Åström/

Gården arrenderas 1897-1913 av Anna Åström /syster till Karolina Helgstrand f. Åström./

samt 1913-43 av C.A. Åström.

1939 inköps gården av lantbrukare Abel Helgstrand /son till Karolina och August Helgstrand/, gift m. Eivor, f. Risberg.

Källförteckn.: Sveriges städer och samhällen jämte landsbygd
Avskrift av Öknebo Härads renoverade domböcker rörande Ytter-Järna socken /delvis 1600- och 1700-talen/
Skattelängden

x Enn buren den efter 1943